

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ ΑΓΙΟΥ ΑΧΙΛΛΕΙΟΥ

Στὸ πολύτιμο βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης γιὰ τὶς ἐκκλησίες τοῦ Νομοῦ Φλωρίνης, ποὺ κυκλοφόρησε τελευταῖς τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου¹, δημοσιεύεται εἰκόνα ἐπιγραφῆς, ποὺ βρίσκεται στὰ ἔρειπα τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων στὴ νησίδα τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου τῆς Μικρῆς Πρέσπας. Στὴν περιγραφὴ τῆς εἰκόνας² καὶ στὸ κείμενο³ παρέχονται οἱ διαστάσεις τοῦ λίθου, μεταγραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς μὲ κεφαλαῖα γράμματα καὶ παραπομπὴ εἰς Τ. Τβ ἀ ν ω φ, Ἡ πρωτεύουσα τοῦ τσάρου Σαμουήλ στὴν Πρέσπα, Bulletin de la Société Archéologique Bulgare, I. Σόφια 1910, σ. 70. Καὶ στὴν περιγραφὴ τῆς εἰκόνας καὶ στὸ κείμενο παρέχεται ἡ πληροφορία, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι «ἐντοιχισμένη στὸ ναό».

Εἰκ. I. Ἀποψη τῆς νησίδας τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου ἀπὸ βορρᾶ.

“Οταν, ἀπὸ τὸ 1959-1961, σὲ ἀλλεπάλληλες ἐπισκέψεις στὴ νησίδα τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου (εἰκ. I) γιὰ περισυλλογὴ τυχίων προχριστιανικῶν εὑρημάτων καὶ ἐνέργεια μικρῆς

¹ Νικολάου Κ. Μουτσοπούλου, Ἐκκλησίες τοῦ Νομοῦ Φλωρίνης, Ἐκδοσις τοῦ Ἰδρυματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀριθ. 69. Θεσσαλονίκη 1964.

² Ἐν. ἀν. πίν. II.

³ Ἐν. ἀν. σελ. 6 καὶ σημ. 3.

σκαφικῆς ἔρευνας σὲ ἐλληνιστικά ἑρείπια¹, εἰχα τὴν εὐκαιρία, μὲ δόῃγό τὸ πρόσφατο τότε βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ κ. Στ. Πελεκανίδη², νὰ περιέλθω τὰ βυζαντινά μνημεῖα τῆς νησίδας, βρῆκα ἀνάμεσα στὰ ἑρείπια τῆς ἐκκλησίας τὴν ἐπιγραφή, τὴν ξεχώρισα καὶ τὴν φωτογράφησα γιὰ μελέτη καὶ δημοσίευση. Ἡ δημοσίευση καθυστέρησε, γιατὶ ἔπρεπε νὰ λυθοῦν ώρισμένα προβλήματα, ποὺ παρουσίαζε ἡ ἐπιγραφή. Ἄλλα δὲν πρέπει νὰ βραδύνη περισσότερο ἡ δημοσίευση τοῦ κειμένου, γιατὶ ἄλλοι, ἀνύποπτοι γιὰ τὰ λάθη τῆς δημοσίευσης αὐτῆς, εἶναι πιθανὸ δι τὰ βγάλουν ἀπὸ αὐτῆς συμπεράσματα λανθασμένα.

Καὶ πρῶτα ἀπὸ δόλα ἡ ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι πιὰ «ἐντοιχισμένη στὸ ναό». Εἶναι στημένη στὰ ἑρείπια γιὰ φωτογραφία, ποὺ πήρα τὸ 1961 καὶ δημοσιεύεται ἐδῶ (εἰκ. 2), ὅπως φαί-

Εἰκ. 2. Ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ ριψαῖκεν χρόνον στὴν ἐκκλησία τὸν Ἀγιὸν Ἀποστόλον.

¹ Ἰδὲ κυρίως Ἀρχαιολ. Δελτίον 17, 1961-62, Χρονικά σελ. 219 κ.έξ. καὶ πρβ. Bull. Corr. Hellén., Chron. 1959, σελ. 765 κ.έξ. καὶ Chron. 1961, σελ. 795 κ.έξ.

² Σ. Πελεκανίδη, Βυζαντινὰ καὶ Μεταβυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Πρέσπας. Ἐκδοσίς τοῦ Ἰδρυματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Λίμου, ἀριθ. 35. Θεσσαλονίκη 1960.

νεται και ἀπὸ τὴ φωτογραφία ποὺ δημοσιεύει ὁ καθ. κ. Μουτσόπουλος. Και δὲν εἶναι κυβόλιθος. Ὁ κύβος, δῆπος τὸν ἐννοοῦμε τουλάχιστον οἱ ἀρχαιολόγοι, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ διαστάσεις πλευρῶν αὐτές, ποὺ δίνει ὁ καθ. κ. Μουτσόπουλος, «ψηφ: 0,725, βάθος: 0,66 και ὑψος 0,86». Ἐλλαδικά εἶναι σχετικὰ ἀσήμαντα. Τὰ λάθη ἀναγνώσεως και μεταγραφῆς εἶναι σημαντικά. Ὁ καθ. κ. Μουτσόπουλος παρατηρεῖ δὲν ὁ Ιβάνωφ «παραθέτει σκαρίφημα τῆς ἐπιγραφῆς λανθασμένο» και παρέχει ὁ ἴδιος τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ὡς ἔξης:

[AN] ΤωΝ{N}Ι Ο<Ν> ΛΕΙCΙΑ
Κ(AI) ΙΟΥΛΙΟΝ ΚΡΙСПΟΝ
ΤΟΝ ΑΡΧΙΕΡΗ ΚΑΙ ΕΥ
ΕΡΓΕΤ<Η>Ν ΤΕΙΜ-С ΧΑ
PIN ΔΙ<С> ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΝ
ΝΕΙΧΑΡΧΟΥ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙ
ΟΥ ΚΑΙ ΤΙΜΟJΔΑΟΥ ΙΟΥ
ΔΙΟΝΥCΙΟΥ

Ἐλλάδικα, μὲ τὴ βοήθεια τῆς εἰκόνας τοῦ καθ. κ. Μουτσόπουλου και τῆς δικῆς μας, θὰ ιδοῦμε δὲν τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς δὲν λέει αὐτὰ τὰ πρύγματα.

Ο πρώτος στίχος εἶναι δυσανάγνωστος. Ἡ συμπλήρωση ἀπὸ τὸν καθ. κ. Μουτσόπουλο (ἢ τοὺς φοιτητάς του;) εἶναι αὐθαίρετη. «Ο,τι διαβάζεται εἶναι: πρῶτη μέρος καθέτου κεραίας, ποὺ μπορεῖ ν' ἀνήκη σὲ I (λιγότερο πιθανὸ σὲ M η N), Π η T (ἀπίθανο σὲ Y, Φ η Ψ).» Υστερα στὴ σειρά διαβάζεται σίγουρα: Ω N N Ι O. Ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα ἔξι γράμματα βέβαια εἶναι μόνο τὰ δύο I. Ἀπὸ τὰ ἄλλα τὸ πρώτο μπορεῖ νὰ εἶναι A η Λ. Τὸ ἀκόλουθο, δῆπος, μπορεῖ νὰ εἶναι E η Σ. Τὸ τελευταῖο εἶναι μᾶλλον A.

Λυποῦμαι ποὺ δὲν διαβάζω και δὲν συμπληρώνω τὸν πρῶτο στίχο. Ἐλλά τι νὰ κάνουμε; Υπάρχουν και πράγματα ποὺ δὲν ξέρουμε η δὲν μποροῦμε, ὅσο κι ἂν προσπαθήσουμε. Ὁπωσδήποτε εἶναι κέρδος ν' ἀποκλείσουμε τὴν ἀνάγνωση τοῦ κ. Μ., ποὺ διάβασε ἀδιστακτα [AN] ΤωΝ{N}Ι Ο<Ν> ΛΕΙCΙΑ. Γιατὶ τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ ἐπόμενου στίχου (Κ) ἀσφαλῶς δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ συντομογραφία τοῦ συμπλεκτικοῦ συνδέσμου «και». Εἶναι ἀπλούστατα τὸ ἀπαραίτητο praeponēt τοῦ Ἰουλίου Κρίσπου. Χαρακτηριστικὴ εἶναι η ἀπόσταση τοῦ Κ ἀπὸ τὸ nomen gentile, ποὺ ἀκολουθεῖ. Στὸ διάστημα αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ χωρέσῃ ὀλόκληρο τὸ «και». «Ωστε δὲν ὑπάρχει συντομογραφία, ἄλλα τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ praeponēt, ποὺ ὀλόκληρο πρέπει νὰ εἶναι K(OINTOΣ). Ὁπωσδήποτε και τὸ νόημα δὲν ἐπιτρέπει νὰ προηγεῖται τοῦ τιτλούχου Κ. Ἰουλίου Κρίσπου ὅλῳ σὸνομα χωρίς τίτλους στὴν αἰτιατικὴ και νὰ συνδέεται συμπλεκτικά μὲ τὸ σὸνομα τοῦ Κρίσπου.

Σφάλμα ἐπιγραφικὸ εἶναι και η τοποθέτηση τοῦ Η σὲ γωνιώδεις ἀγγύλες στὸ στίχο 4. Γιατὶ τὸ Η ὑπάρχει σὲ σύμπλεγμα και στὴ λέξη ΕΥΕΡΓΕΤΗΝ, δῆπος ὑπάρχει και στὴν ἐπομένη λέξη TEIMHΣ.

Ἐλλάδικα, τὸ σπουδαιότερο λάθος γίνεται στὸ στίχο 5. Ἐδῶ ὁ καθ. κ. Μουτσόπουλος διαβάζει ΔΙ<С> ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΝ, ἐνῷ εἶναι εὐναγνωστό: Δι' Ἐπιμελητῶν. Ἀλλωστε ἀκολουθοῦν τὰ δύο ὄνόματα τῶν Ἐπιμελητῶν. Ο πρῶτος εἶναι Νείχαρχος (έτσο), νιός τοῦ Δημητρίου. Ο δεύτερος δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην Τιμόδαος. Ο,τι διαβάζεται εἶναι: Τ--ΛΑΟΥ. Ο ἀριθμὸς τῶν ἐλλειπόντων γραμμάτων δὲν εἶναι βέβαιος. Και η (προϋπάρχουσα ἵσως τῆς ἐπιγραφῆς) φθορὰ τοῦ λίθου κατὰ τὸ σημεῖο αὐτὸ και τὸ σύστημα τῆς γραφῆς (μὲ η χωρίς συντομογραφίες) και η ἔλλειψη κάθε ἵχνους γράμματος στὸ κενὸ ἀπαγορεύουν συμπλήρωση τοῦ δόνδματος. Ὁπωσδήποτε νομίζω πώς εἶναι λάθος και η ἀνάγνωση IOY, δηλαδὴ (υ)ιοῦ. Τὸ I εἶναι καθαρὰ γραμμένο και διατηρεῖται εὐδιάκριτο, ἄλλα εἶναι φαινερό,

πώς ἐδῶ εἶναι λάθος τοῦ χαράκτη. Ἐπρεπε νὰ ἐπαναληφθῇ τὸ ἄρθρο στὴ γενική, δηλαδὴ ΤΟΥ, δπως καὶ στὸ ὄνομα τοῦ πρώτου Ἐπιστάτη. Ἐτοι πρέπει νὰ διαβάσουμε καὶ νὰ μεταγράψουμε (μὲ τὶς ἐπιφυλάξεις, ποὺ ἀνέφερα, γιὰ τὸ δεύτερο μισό τοῦ πρώτου στίχου):

[--].ΩΝΝΙΟ..Ι.Ι.
Κ. Ἰούλιον Κρῖσπον
τὸν ἀρχιερῆ καὶ εὐ-
εργέτην τειμῆς χά-
ριν. Δι' Ἐπιμελητῶν
Νειχάρχου τοῦ Δημητρί-
ου καὶ Τ-λάου (τ)οῦ
Διονυσίου.

Αὐτὰ γιὰ τὴν ὥρα. Ἡ ἐπιγραφὴ πάντως (καὶ ὁ τόπος προελεύσεως) ἐπιβάλλει περισ-
σότερη μελέτη καὶ πληρέστερη διαπραγμάτευση. Ἄλλὰ νὰ σταματήσῃ τουλάχιστον τὸ
κακὸ τῆς ἐπαναλήψεως ἐνὸς λανθασμένου κειμένου.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΝΘΟ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ

Ἄπὸ τρία βενετικὰ ἔγγραφα τοῦ ΙΗ' αἰώνα, ποὺ ἀνακάλυψε καὶ δημοσίευσε πρόσφατα
ὁ γνωστὸς ἴστοριοδίφης κ. Κωνστ. Μέρτζιος¹, ἀντλοῦμε μερικὲς συμπληρωματικές πλη-
ροφορίες γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Παπαγιάννηδων τοῦ Ἀργυροκάστρου, στὴν ὁποίᾳ ἀνῆ-
κε καὶ ὁ Ματθαῖος ἢ Μάνθος Παπαγιάννης, ποὺ μᾶς ἀπασχόλησε στὴ μελέτη μας τὴ δη-
μοσιευμένη στὶς σελ. 237-255 τοῦ τόμου αὐτοῦ τῶν «Μυκεδονικῶν».

Σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες λοιπὸν τῶν ἔγγραφων αὐτῶν, ὁ Ματθαῖος Παπαγιάννης
πού, δπως εἶδαμε, κατὰ τὶς ἀντιτουρκικές του ἐνέργειες στὴ Βόρειο Ἡπειρο, εἶχε χάσει
ὅλη τὴν περιουσία του, ἔχασε στὴν αἰχμαλωσία καὶ τοὺς τρεῖς γιοὺς του, ἀπομένοντας
στὸ τέλος μὲ ἔνα καὶ μοναδικὸ παιδί, τὴν κόρη του Ἀργυρῆ. Στὶς 14 Μαΐου 1596 ἡ βενε-
τικὴ Γερουσία, ἀνυγνωρίζοντας τὶς θυσίες του αὐτές, καθὼς καὶ τὶς ἄλλες του πολύτιμες
ὑπηρεσίες πρὸς τὴ Γαληνότατη, τοῦ παραχώρησε μιὰ τιμητικὴ σύνταξη ἑκατὸ δουκάτων
τὸ χρόνο. Τὸ ποσὸ αὐτό, ποὺ ἤρθε νὰ προστεθῇ στὸν τακτικὸ μηνιαίο μισθὸ τῶν δώδεκα
σκούδων, πού, καθὼς εἶδαμε (βλ. παραπάνω, σ. 243), ὁ Παπαγιάννης πέτυχε ἀπὸ τοὺς Ἰσπα-
νοὺς κατὰ τὸ ταξίδι του στὴ Μαδρίτη (1574), ἐξαιρούοντος νὰ καταβάλλεται ἀπὸ τὰ βε-
νετικὰ ταμεῖνα τακτικὰ καὶ στοὺς ἀπογόνους του. «Ἐτσι, ἀπὸ τὶς 27 Μαρτίου 1646² ὁ μισθὸς
αὐτὸς ἀρχισε νὰ εἰσπράττεται κανονικὰ ἀπὸ τὴν κόρη τοῦ Ματθαίου Ἀργυρῆ καὶ ἀργό-
τερū -μετὰ τὸ θάνατό της μᾶλλον -ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Παπαγιάννη ἀνεψιό τοῦ Ματ-
θαίου. Ἀπὸ τὸ 1685 καὶ πέρα τὸ προνόμιο τῆς χορηγίας αὐτῆς πέρισσε στὸ γιό τοῦ Πανα-
γιώτη Σίμωνα. Ὁ θάνατος δμως τοῦ Σίμωνα αὐτοῦ, ποὺ βρήκε τὸ γιό του Πρόκο βρέφος,
προκάλεσε καὶ τὴ διακοπὴ τῆς καταβολῆς τῆς χορηγίας. Ἐτσι, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1702
ὅ Πρόκος Παπαγιάννης, ἡλικίας τώρα 25 χρόνων, ἔρχεται ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο στὴ

¹ Κωνστ. Δ. Μέρτζιος, Μικρὸς Ἐλληνομνήμων. Τεῦχος δεύτερον, «Ἡπειρωτικὴ Ἐστία», τ. 9 (1960), σ. 107-108.

² Ποὺ θὰ εἶναι ἵσως καὶ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, ὅπότε τὴν ἐποχὴ τῆς δράσης του στὴ Βόρειο Ἡπειρο (1572-1576) θὰ πρέπη νὰ ἦταν ἀκόμη ἔφηβος.

Βενετία και ζητᾶ μὲ ὑπόμνημα¹ πρὸς τὸ Δόγη νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ καταβολὴ τῆς πυλιᾶς τιμητικῆς χορηγίας και σ' αὐτὸν, μοναδικὸ διάδοχο και νόμιμο κληρονόμο τοῦ Παναγιώτη Παπαγιάννη. Στὶς 13 Ιανουαρίου 1703 ἡ βενετικὴ Γερουσία, πρὸς τὴν ὁποίᾳ διαβιβάστηκε τὸ ὑπόμνημα τοῦ Πρόκου, στηριζένη στὴν παλιότερη ἀπόφασή της τῆς 14 Μαΐου 1596, ἐγκρίνει τὴν τακτικὴ χορήγηση τῶν ἑκατὸ δουκάτων τὸ χρόνο, ἵκανοποιώντας ἔτσι και τὸν τελευταῖο αὐτὸ γνωστὸ ἀπόγονο τοῦ Ματθαίου Παπαγιάννη.

I. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ

---

¹ Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ (ἀπὸ τὴ Δεσμίδα 1307 τῆς σειρᾶς *Senato Terra*) εἶναι και τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τρία ἔγγραφα ποὺ ἐκδίδει (μεταφρασμένα) ὁ κ. Μέρτζιος.